

تحلیل و مقایسه نرخ‌های پاسخ به ارزشیابی‌های درون - کلاسی و برخط از کیفیت تدریس اعضای هیات علمی (مطالعه موردی: دانشگاه اصفهان)

* علیرضا شواخی

** احمدرضا نصر

*** مریم انصاری

**** لاله صفایی پیروز

***** بتول جعفری هرنندی

چکیده

پژوهش حاضر به منظور تعیین و مقایسه اختلافات بین نرخ‌های پاسخ ارزشیابی‌های درون - کلاسی و برخط از کیفیت تدریس اعضای هیات علمی و کفایت آنها در سه نیمسال تحصیلی دانشگاه اصفهان انجام گرفته است. روش پژوهش از نوع زمینه‌یابی تداومی و جامعه آماری آن شامل کلیه دانشجویان و اعضای هیات علمی دانشگاه اصفهان بوده است. نمونه آماری دانشجویان در طول پژوهش مجموعاً 11673 نفر (8327 نفر شرکت‌کننده در ارزشیابی درون - کلاسی و 3346 نفر شرکت‌کننده در ارزشیابی برخط) و نمونه آماری اعضای هیات علمی مجموعاً 259 نفر را شامل می‌شد. با عنایت به ماهیت پژوهش، فقط آن گروه از اعضای هیات علمی که به طور همزمان با دو روش ارزشیابی شده بودند انتخاب گردیدند. ابزار پژوهش پرسشنامه ارزشیابی کیفیت تدریس بوده است که به صورت درون - کلاسی و برخط در اختیار دانشجویان قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان داد، در طول مطالعه، نرخ پاسخ به ارزشیابی برخط رو به رشد و با رشدی تقریباً هم‌تراز نرخ ارزشیابی درون - کلاسی همراه بوده است، نتیجه دیگر حاکی از آن است که با فراهم‌سازی زمینه مناسب می‌توان به کفایت‌های لازم در نرخ پاسخ‌های برخط دست یافت.

واژگان کلیدی: ارزشیابی درون - کلاسی، ارزشیابی برخط، کیفیت تدریس، عضو هیات علمی، دانشگاه

* مدرس مراکز تربیت معلم اصفهان و دانشجوی دکتری علوم تربیتی (مسئول مکاتبات):

(shavakhi2007@gmail.com)

** دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان

*** دانشجوی دکتری علوم تربیتی

**** کارشناس دفتر نظارت و ارزشیابی دانشگاه اصفهان

***** کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

مقدمه

ادبیات مربوط به ارزشیابی اعضای هیأت علمی در چهل - پنجاه سال گذشته نشانه‌هایی از نگرانی و علاقمندی به ارزشیابی استادان دانشگاه را منعکس می‌سازد (روبرتسون¹، 2005). پژوهش پیرامون ارزشیابی اعضای هیأت علمی یکی از دغدغه‌های اصلی صاحب‌نظران آموزش عالی بوده است. این صاحب‌نظران، مؤثرترین مؤلفه نظام تعلیم و تربیت در دانشگاه را عضو هیأت علمی آن برشمرده‌اند و بر این باورند، که عملکرد و سلوک حرفه‌ای او بیش از هر چیز در مدیریت کلاس و کیفیت تدریس وی متجلی می‌شود (گیج²، به نقل از مهرمحمدی، 1374). چون عضو هیأت علمی رابطه بسیار نزدیک آموزشی با دانشجویان دارد، اهمیت نظرات دانشجویان در خصوص عملکرد و کیفیت تدریس وی و دخیل نمودن آن در فرآیند اتخاذ تصمیمات، می‌تواند ادامه حیات علمی دانشگاه را فراهم سازد (مارش³، 1986/1983). این دغدغه در کشور ما هم در چند سال اخیر مورد عنایت قرار گرفته است (بازرگان، 1380).

تحولات پرشتاب فناوری ارتباطات و اطلاعات و کاربردهای ویژه آن در فرایند ارزشیابی، مدیران آموزش عالی کشور را بر آن داشته است تا از این فناوری در نظام ارزشیابی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها استفاده کنند. برای مثال، دانشگاه‌های شیراز، یزد و اصفهان در دو یا سه سال اخیر، آغاز به بهره‌گیری از فناوری ارتباطات و اطلاعات در نظام ارزشیابی اعضای هیأت علمی خود نموده‌اند. اما به دلیل سابقه کم در بکارگیری این فناوری نتایج آنها هنوز در دسترس نیست.

پژوهشگران امتیازهای متعددی را در حمایت از بهره‌گیری فناوری ارتباطات و اطلاعات در رویکردهای معطوف به ارزشیابی بر شمرده‌اند (شیلوارت⁴ و همکاران، 1998. سالمون⁵، 2004. مرتلر⁶، 2002 دو میر⁷ و دیگران، 2004. سولومون⁸ و دیگران، 2001). برای نمونه، دومیر و دیگران (2004) بر بکارگیری پرسشنامه‌های ارزشیابی وب - محور⁹ که می‌تواند راه فرعی و میان‌بری برای برخی از تنگناهای نظام

-
1. Robertson
 2. Gage
 3. Marsh
 4. Schillewaert
 5. Salmon
 6. Mertler
 7. Dommeyer
 8. Solomon
 9. Web-Basic

ارزشیابی مانند وارد کردن داده‌ها و مدیریت آنها و نیز حرکت به سوی الگویی از ارزشیابی که شایسته زمان باشد، تأکید می‌کنند. امتیاز مهم دیگر آن، پرهیز از اجرای آن در کلاس درس است. همچنین مزایای متعدد دیگری مانند با ثبات بودن شیوه ارزشیابی، کاهش هزینه‌های مالی و پرسنلی، سهولت ذخیره‌سازی و پردازش اطلاعات، عدم دخالت استاد و فعالیت‌های کلاسی در ارزشیابی و فارغ بودن از تجارب کلاسی را برای ارزشیابی برخط نسبت به ارزشیابی درون - کلاسی برشمرده‌اند (دومیر و دیگران، 2004. کرنهلم¹، 1999. سیمپسون² و سیگاو³، 2000. کرافورد⁴ و دیگران، 2001). به همین دلیل، رشد فزاینده‌ای در بکاربرد بررسی‌های وب و ب - محور برای ارزشیابی تدریس و دوره تحصیلی وجود دارد (هاستی⁵ و پالمر⁶، 1997. سیل⁷ و پزانیسکی⁸، 2001). این رشد، علی‌رغم نگرانی‌ها و علایق دانشجویان دانشجویان مانند توجه به اطمینان بخشی و راحتی کاربرد آن (دومیر و دیگران، 2002) و نگرانی‌های کارکنان درگیر در ارزشیابی مثلاً در زمینه کفایت نرخ‌های پاسخ اتفاق می‌افتد.

ارزشیابی برخط⁹ به صورت مختلفی انجام می‌گیرد. برای مثال، در برخی دانشگاه‌های دانشگاه‌های استرالیا، تنها نظام ارزشیابی برخط توسط مدیریت آن بکار می‌رود و در برخی دیگر نظام‌های وب - محور متعاملی توسعه یافته است که در واقع رویکردی توامان به حساب می‌آید (نالتی¹⁰، 2008)؛ اما پاسخ‌دهندگان، انتخابی ندارند، یعنی آنها فقط ارزشیابی کاغذ - محور و یا ارزشیابی برخط را دریافت می‌کنند. برخی دیگر از نظام‌ها، انتخابی از چگونگی پاسخ را به وسیله ترکیب کردن حالات چندگانه مدیریت و پاسخ‌دهی اجازه می‌دهند (پیرسون¹¹، 2006). به بیان دیگر در این رویکرد مشارکت متقابل در ارزشیابی مورد قبول واقع شده است.

به رغم وجود شیوه‌های مختلف در ارزشیابی برخط، می‌توان برخی جنبه‌های مشترک را برای آن بر شمرد. دومیر (2004) بر این باور است که یک ارزشیابی برخط برجسته شامل این موارد است: دانشجویان تصمیم می‌گیرند که پاسخ‌های آنها بدون

1. Kronholm
2. Simpson
3. Siguaw
4. Crawford
5. Hastie
6. Palmer
7. Seal
8. Przasnyski
9. Online Evaluation
10. Nulty
11. Pearson

مشخصات هویتی گزارش شوند و اینکه مجموعه بدست آمده قابل دسترسی، فقط بعد از آنکه نمرات نهایی تثبیت شدند، گزارش گردد. هم چنین به دانشجویان کلمه عبور داده شود و حداقل بتوانند دو هفته فرصت داشته باشند تا فرم‌های ارزشیابی را تکمیل نمایند. ضمن اینکه، پس از تکمیل امکان دریافت تأییدیه تکمیل فرم ارزشیابی را داشته باشند که، معمولاً این امر بعد دو هفته پایانی نیمسال تحصیلی انجام می‌شود. در دانشگاه اصفهان روند کار ارزشیابی برخط در طول مدت مطالعه بدین گونه بوده است که ارزشیابی برخط تدریس اعضای هیئت علمی در برخی از دروس از گروه‌های آموزشی دانشکده‌های مختلف به صورت آزمایشی و به موازات ارزشیابی درون - کلاسی انجام گرفته است. این رویه در چند نیمسال تحصیلی پیگیری و در هر نیمسال تعداد آنان بیشتر از گذشته شده است.

در خصوص نرخ پاسخ، کارینی¹ و دیگران (2003) با پژوهش بر روی 58288 دانشجو نشان داده‌اند که نرخ پاسخ ارزشیابی برخط تقریباً به همان خوبی نرخ پاسخ ارزشیابی کاغذ- محور است. اما عموماً نرخ‌های پاسخ کسب شده در ارزشیابی‌ها و مطالعات برخط، علی‌رغم بکارگیری اقدامات مختلف باز هم نسبت به نرخ ارزشیابی کاغذ- محور کمتر است، در جدول (1) نتایج برخی مطالعات انجام شده همزمان با هر دو روش ارائه شده است (نالتی، 2008: 303).

جدول (1) مقایسه نرخ‌های پاسخ به ارزشیابی‌های کاغذ- محور و برخط

پژوهشگر	سال	درصد نرخ پاسخ کاغذ- محور	درصد نرخ پاسخ برخط	درصد اختلاف
کوک ² و دیگران	2000	55/6	39/6	+16
وات و دیگران	2002	32/6	33/3	-0/7
دومیر و دیگران	2004	75	43	+32
بالانتین ³	2005	55	47	+8
اوگیر ⁴	2005	65	30	+35
نایر و دیگران ⁵	2005	56	31	+25
سوپ ⁶	2006	56	23	+33
میانگین کل	---	56/4	35/2	+21/2

1. Cariny
2. Cook
3. Ballantyne
4. Ogier
5. Nair
6. Sweep

همانگونه که جدول (1) نشان می‌دهد، اغلب مطالعات برخط نرخ پاسخ کمتری نسبت به همان موارد در مطالعات کاغذ - محور داشته است و در کل هفت مطالعه نیز میانگین نرخ پاسخ‌های برخط 21/2% از میانگین نرخ‌های پاسخ کاغذ - محور کمتر است. البته یک استثنای مهم در جدول دیده می‌شود و آن مربوط به مطالعه وات و دیگران (2002) می‌باشد که سابقه پژوهشی این تحقیق نشان می‌دهد که در همه دوره‌های مورد مطالعه، شیوه آموزش از راه دور بوده است و این بدین معنا است که بررسی‌های انجام شده در محیطی رو در رو نبوده است (نالتی، 2008) و ممکن است به همین دلیل اختلاف آنها ناچیز شده باشد. البته نوع مدیریت جمع‌آوری داده‌های رو در رو نیز خود سئوالات مهمی را در خصوص ارزشیابی کاغذ - محور ایجاد می‌کند و گویای آن است که مدیریت رو در رو نرخ‌های پاسخ بیشتری را در نتایج نشان می‌دهد و به نظر می‌آید خود نوعی اجبار و تحمیل را در تکمیل پرسشنامه‌ها به وجود می‌آورد. اما آنچه شناخته شده نیست، این است که آیا افزایش نرخ‌های پاسخ به ارزشیابی‌های برخط نیز می‌توانند ناشی از نوعی اجبار و تحمیل در تکمیل پرسشنامه‌ها، اما به صورت پنهان باشد؟

پژوهشگران روش‌های رایج برای افزایش نرخ‌های پاسخ ارزشیابی‌های برخط را در پژوهش‌های مختلف به شرح زیر آورده‌اند (بالانتین، 2005. اُگیر، 2005. نایر و دیگران، 2005):

- 1) تکرار ایمیل‌های یادآور به آنهایی که پاسخ نداده‌اند (مانند دانشجویان)؛
- 2) تکرار ایمیل‌های یادآور به صاحبان مطالعه یا ارزشیابی (مانند دانشکده‌ها)؛
- 3) ارائه مشوق‌های مختلف در شکل‌هایی مانند جایزه به قید قرعه به دانشجویانی که در پاسخ‌دهی برخط شرکت کرده‌اند.

نتایج پژوهش‌های این محققان نشان داده است که کاربرد منفرد یا گروهی شیوه‌های فوق می‌تواند به طرق مختلف نرخ‌های پاسخ را در ارزشیابی برخط ارتقا دهد. بطور مثال بالانتین (2005) با بکارگرفتن همزمان سه شیوه فوق نرخ پاسخ‌های برخط را به 47% ارتقا داده است، این در حالی است که تحقیقات اخیر (2005) و نایر و دیگران (2005) با بکار نگرفتن شیوه دوم با کاهش حدوداً 17% در نرخ‌های پاسخ برخط مواجه شده‌اند، البته در مطالعه اخیر شیوه‌های اول و دوم همزمان مورد استفاده بوده است و تحقیق آنان نشان از اهمیت شایان توجه صاحبان ارزشیابی برخط در پیگیری روند انجام آن دارد.

- علاوه بر موارد مذکور، کوین¹ (2002) راهبردهایی را به شرح زیر برای ارتقای نرخ پاسخ‌های برخط ارائه داده است؛
- (1) آسان‌سازی انجام ارزشیابی برخط برای دانشجویان از لحاظ چگونگی دسترسی و آشناسازی آنان با روش انجام کار.
 - (2) طولانی ساختن زمان انجام ارزشیابی برخط.
 - (3) درگیر کردن دانشجویان در انتخاب سوالات اختیاری مورد علاقه.
 - (4) دادن تضمین به دانشجویان در مکتوم ماندن پاسخ‌های آنان.
- طراحی و برنامه‌ریزی پیش‌رونده جهت افزایش نرخ پاسخ ارزشیابی برخط و استقرار آن در نظام ارزشیابی تدریس در دانشگاه‌های کشور ما نیازمند شیوه‌های پویا و کاربردی است، تا بدین وسیله مشارکت فعال و منصفانه دانشجویان در ارزشیابی برخط ارتقا یابد. پژوهش حاضر با مطالعه و مقایسه داده‌های جمع‌آوری شده ارزشیابی‌های کاغذ-محور و برخط از اعضای هیات علمی دانشگاه اصفهان در سه نیمسال تحصیلی بر آن است تا پاسخ‌هایی برای سئوالات زیر بدست آورد.
- (1) روند نرخ پاسخ ارزشیابی درون - کلاسی در طول سه نیمسال تحصیلی 87-1385 چگونه بوده است؟
 - (2) روند نرخ پاسخ ارزشیابی برخط در طول سه نیمسال تحصیلی 87-1385 چگونه بوده است؟
 - (3) تحلیل نرخ‌های پاسخ ارزشیابی‌های درون - کلاسی و برخط، کدام روش ارزشیابی را توصیه می‌کند؟

روش

با توجه به سئوال‌های پژوهش، روش پژوهش از نوع زمینه‌یابی طولی² است. با بهره‌گیری از این روش پرسشنامه‌های ارزشیابی‌های درون - کلاسی و برخط در سه نیمسال تحصیلی - طی سال‌های تحصیلی 86-1385 تا 87-1386 جمع‌آوری شدند. در ادامه، توضیحات بیشتری درباره سایر عناصر روش ارائه می‌گردد.

1. Quinn

2. Longitudinal survey

جامعه و نمونه آماری: جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دو جامعه اعضای هیأت علمی و دانشجویان دانشگاه اصفهان بوده است. نمونه اول شامل 259 عضو هیأت علمی (جدول 2) و نمونه دوم شامل 8327 دانشجو شرکت‌کننده در ارزشیابی درون - کلاسی و 3346 نفر شرکت‌کننده در ارزشیابی برخط در طول سه نیمسال تحصیلی بوده است. برای انتخاب اعضای هیأت علمی، از هفت دانشکده مورد مطالعه کسانی انتخاب شدند که هم زمان با دو روش ارزشیابی برخط و ارزشیابی درون - کلاسی توسط دانشجویان ارزشیابی شدند. به عبارت دیگر، نمونه اعضای هیأت علمی از یک سو با روش درون - کلاسی توسط 8327 نفر دانشجو ارزشیابی و در همان زمان توسط 3346 نفر دانشجو با روش برخط، ارزشیابی شده‌اند.

جدول (2) نمونه آماری اعضای هیأت علمی دانشگاه اصفهان

متغیر	جنس	دانشکده													
		مرد	زن	کل	ادبیات و علوم انسانی	زبان - های خارجی	علوم پایه و اقتصاد	علوم اداری و روان‌شناسی	فنی و مهندسی	تربیتی و بدنی	کل	ترم تحصیلی			
شناخت آماری طبقات متعیر												دوم 85-86	اول 86-87	دوم 86-87	کل
تعداد	228	31	259	63	10	65	42	28	41	10	259	22	84	153	259
درصد	88	12	100	24/3	3/9	25/1	16/2	10/8	15/8	3/9	100	8/5	32/5	59/1	100

کل	نوع استخدام				کل	رتبه دانشگاهی				
	حق التدریس	پیمانی	رسمی آزمایشی	رسمی قطعی		حق التدریس	مربی	استادیار	دانشیار	استاد
259	26	29	29	175	259	26	10	150	48	25
100	10/0	11/2	18/2	67/6	100	10	3/9	57/9	18/5	9/7

ابزار پژوهش: ابزار پژوهش پرسشنامه ارزشیابی کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی دانشگاه اصفهان می‌باشد (یک نسخه از آن پیوست مقاله می‌باشد) که به دو صورت درون - کلاسی و برخط در طول سه نیمسال تحصیلی به دانشجویان ارائه شد. این پرسشنامه دارای 20 سؤال به سبک لیکرت می‌باشد که توان علمی - آموزشی و رفتار علمی - اجتماعی عضو هیئت علمی را می‌سنجد و روایی و پایایی آن توسط دانشگاه بررسی، تأمین و تأیید شده است.

روش جمع‌آوری داده‌ها: در پژوهش حاضر، پرسش‌نامه‌های ارزشیابی درون - کلاسی و برخط در طول سه نیمسال تحصیلی جمع‌آوری و نمایه‌سازی شدند. روند انجام ارزشیابی درون - کلاسی بدین گونه بوده است که پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های ارزشیابی توسط کارشناسان آموزشی هر دانشکده و ممهور کردن درب پاکت‌ها، به امضای استاد مربوطه رسیده و توسط معاون آموزشی هر دانشکده، به دفتر نظارت و ارزشیابی دانشگاه ارسال می‌شده است. در این دفتر، داده‌ها با نرم‌افزارهای مربوط طبقه‌بندی می‌شود. اما پرسشنامه ارزشیابی برخط از طریق دفتر مذکور به مرکز محاسبات دانشگاه ارسال و از طریق وب سایت دانشگاه در جایگاه مخصوص خود قرار داده می‌شود تا دانشجو بتواند با کد و رمز خود به آن دسترسی داشته باشد. تکمیل این فرایند برای دانشجویان حدود سه هفته آخر نیمسال تحصیلی در نظر گرفته شده است. پس از تکمیل و تأیید پرسشنامه ارزشیابی توسط دانشجو، پرسشنامه به طور خودکار به پوشه ویژه انتقال و در آنجا ذخیره می‌گردد و فرایند پردازش اولیه روی آن انجام می‌شود.

روش‌های تجزیه و تحلیل آماری: جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از برخی شاخص‌های آمار توصیفی مانند فراوانی و درصد فراوانی، و نسبت‌ها و درصد نسبت‌ها استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر دارای سه سوال بوده است. یک سوال پژوهش روند نرخ پاسخ‌دهی دانشجویان به پرسشنامه ارزشیابی درون - کلاسی، دیگری مربوط به ارزشیابی برخط و سوال سوم مربوط به کفایت نرخ پاسخ‌های آنها بوده که در زیر بطور جداگانه تجزیه و تحلیل شده‌اند.

سوال اول: روند نرخ پاسخ ارزشیابی درون - کلاسی در طول سه نیمسال تحصیلی 87-1385 چگونه بوده است؟

جدول (3) درصد نرخ پاسخ ارزشیابی درون - کلاسی

دوم 86 - 87			اول 86 - 87			دوم 85 - 86			نیمسال تحصیلی
درصد به دانشکده	پرسشنامه	دانشجو	درصد به دانشکده	پرسشنامه	دانشجو	درصد به دانشکده	پرسشنامه	دانشجو	آماره دانشکده
74/0	985	1331	74/6	631	845	—	—	—	ادبیات و علوم انسانی
77/8	221	284	85/7	6	7	—	—	—	زبان‌های خارجی
78/4	945	1205	79/5	420	528	89/1	220	247	علوم پایه
75/4	687	910	73/2	361	493	—	—	—	علوم اداری و اقتصاد
80/5	423	525	80/8	169	209	81/8	27	33	علوم تربیتی و روان‌شناسی
63/1	282	447	82/7	422	510	71/9	281	391	فنی و مهندسی
84/2	305	362	—	—	—	—	—	—	تربیت بدنی
—	3848	5064	—	2009	2592	—	528	671	جمع
—	46/21	—	—	24/12	—	—	6/34	—	درصد نرخ پاسخ

جدول (3) مقایسه روند نرخ پاسخدهی دانشجویان به پرسشنامه ارزشیابی کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی در روش ارزشیابی درون - کلاسی را نشان می‌دهد. چون، روند ارزشیابی همزمان با دو روش، به تدریج و به صورت آزمایشی در دانشگاه اصفهان آغاز شد، بنابراین خانه‌های جدول کد مربوط به برخی دانشکده‌هایی هستند که این روند در آنها شروع نگردیده، خالی و دارای علامت (-) می‌باشند. همانطور که دیده می‌شود در نیمسال دوم تحصیلی 6-85 از 671 نفر دانشجو شرکت‌کننده در ارزشیابی درون - کلاسی 528 نفر (87/7 درصد)، پرسشنامه‌های ارزشیابی را تکمیل کرده‌اند. در نیمسال اول تحصیلی 86-87 از 2592 نفر شرکت‌کننده در ارزشیابی درون کلاسی، 2009 نفر، یعنی 77/5 درصد پرسشنامه‌های مربوط را تکمیل کرده‌اند، در نیمسال دوم تحصیلی 86-87 از 5064 دانشجوی شرکت‌کننده در ارزشیابی درون - کلاسی، 3848 یعنی 76/0 درصد، پرسشنامه‌های ارزشیابی را تکمیل نموده‌اند.

سوال دوم: روند پاسخ ارزشیابی برخط در طول سه نیمسال تحصیلی 87-1385 چگونه است؟

جدول (4) درصد نرخ پاسخ ارزشیابی برخط

دوم 86 - 87			اول 86 - 87			دوم 85 - 86			نیمسال تحصیلی
درصد به دانشکده	پرسشنامه	دانشجو	درصد به دانشکده	پرسشنامه	دانشجو	درصد به دانشکده	پرسشنامه	دانشجو	آماره دانشکده
74/6	392	525	67/2	240	357	—	—	—	ادبیات و علوم انسانی
100/0	146	146	100/0	11	11	—	—	—	زبان‌های خارجی
91/2	312	342	75/0	210	280	76/1	134	176	علوم پایه
82/3	235	282	89/2	175	196	—	—	—	علوم اداری و اقتصاد
83/1	153	184	67/6	67	99	55/5	20	36	علوم تربیتی و روان‌شناسی
69/9	149	213	80/3	164	204	69/3	129	186	فنی و مهندسی
75/2	82	109	—	—	—	—	—	—	تربیت بدنی
—	1469	1801	—	867	1147	—	283	398	جمع
—	43/90	—	—	25/91	—	—	8/45	—	درصد نرخ پاسخ

جدول (4) نشان می‌دهد، در نیمسال تحصیلی دوم 86-85 از 398 دانشجوی شرکت‌کننده در ارزشیابی برخط، 283 نفر یعنی 71/1٪، پرسشنامه‌های ارزشیابی را تکمیل و در نیمسال تحصیلی اول 87-86 از 1147 دانشجوی شرکت‌کننده در ارزشیابی برخط، 867 نفر یعنی 75/6 درصد پرسشنامه‌های ارزشیابی را تکمیل و در نیمسال تحصیلی دوم 87-86 از 1801 دانشجوی شرکت‌کننده در ارزشیابی برخط، 1469 نفر یعنی 81/5 درصد دانشجویان با این پرسشنامه‌ها اعضای هیأت علمی را ارزشیابی کیفیت تدریس کرده‌اند.

تحلیل جداول (3) و (4)، نسبت دانشجویان ثبت‌نام شده در ارزشیابی برخط به درون - کلاسی در نیمسال دوم 85-86 برابر 59% درصد ($398 \div 671 = 0/59$) و نسبت پرسشنامه‌های تکمیل شده بدست آمده در همین نیمسال تحصیلی 53% ($0/53 = 283 \div 528$) می‌باشد. و در نیمسال اول 86-87 نسبت دانشجویان ثبت‌نام شده ارزشیابی‌های برخط و درون - کلاسی 44% ($1147 \div 2592 = 0/44$) و نسبت پرسش‌نامه‌های بدست آمده برخط به درون - کلاسی در همین نیمسال تحصیلی 43% ($0/43 = 867 \div 2009$) و در نیمسال دوم 86-87 نسبت دانشجویان ثبت‌نام شده ارزشیابی‌های برخط و درون - کلاسی 36% ($1801 \div 5064 = 0/36$) و نسبت پرسشنامه‌های تکمیل شده برخط به درون - کلاسی در همین نیمسال تحصیلی 38% ($0/38 = 1469 \div 3848$) بوده است.

سوال سوم: تحلیل نرخ‌های پاسخ ارزشیابی‌های درون - کلاسی و برخط، کدام روش ارزشیابی را توصیه می‌کند؟

جدول (5) درصد نرخ پاسخ ارزشیابی‌های درون - کلاسی و برخط در مجموع سه نیمسال تحصیلی

مجموع در سه نیمسال تحصیلی								نیمسال تحصیلی	
برخط				درون - کلاسی				روش ارزشیابی	دانشکده
درصد به دانشگاه	درصد به دانشکده	پرسش نامه	دانشجو	درصد به دانشگاه	درصد به دانشکده	پرسش نامه	دانشجو	آماره	
18/9	71/6	632	882	19/4	74/3	1616	2176		ادبیات و علوم انسانی
4/7	100/0	157	157	2/7	78/0	227	291		زبان‌های خارجی
19/6	83/2	656	798	19/1	80/0	1585	1980		علوم پایه
12/2	85/8	410	478	12/6	75/7	1048	1403		علوم اداری و اقتصاد
7/2	75/2	240	319	7/4	80/7	6/9	767		علوم تربیتی و روان‌شناسی
13/2	73/3	442	603	11/8	73/1	985	1348		فنی و مهندسی
2/4	75/2	82	109	3/7	87/0	305	362		تربیت بدنی
78/2	78/2	2619	3346	76/7	76/7	6385	8327		جمع
—			87/27	—			76/67		درصد به کل

جدول (5) مقایسه کلی داده‌ها را نشان می‌دهد، از 3346 دانشجوی شرکت‌کننده در ارزشیابی برخط در طول سه نیمسال تحصیلی، 2619 نفر پرسشنامه برخط را تکمیل کرده‌اند (78/3 درصد). در همین مدت، از 8327 دانشجوی شرکت‌کننده در ارزشیابی درون - کلاسی 6385 نفر یعنی 76/7 درصد از آنان این پرسشنامه‌ها را تکمیل کرده‌اند، که باز هم برتری 1/6 درصد را نسبت به ارزشیابی درون - کلاسی نشان می‌دهد. همچنین نتایج جدول نشان می‌دهد که در مجموع سه نیمسال تحصیلی، درصد نرخ پاسخ‌دهی دانشجویان به ارزشیابی برخط 78/2 درصد {8/45 درصد مربوط به نیمسال دوّم تحصیلی (85-86) + 25/9 درصد مربوط به نیمسال اول (86-87) + 43/9 درصد مربوط به نیمسال دوّم (85-86)} و درصد نرخ پاسخ‌دهی دانشجویان به ارزشیابی درون - کلاسی 76/7 درصد {6/3 درصد مربوط به نیمسال دوّم (85-86) + 24/2 درصد مربوط به نیمسال اول (86-87) + 46/2 درصد مربوط به نیمسال دوّم (86-87)} می‌باشد. به بیان دیگر نرخ پاسخ‌دهی دانشجویان به ارزشیابی رایانه‌ای 1/5 درصد بیشتر از نرخ پاسخ‌دهی به ارزشیابی درون - کلاسی بوده است. هم چنین نسبت 40 درصدی دانشجویانی که باید در ارزشیابی‌های برخط و درون - کلاسی شرکت می‌کردند و نسبت 41 درصدی نرخ‌های پاسخ‌دهی آنها (2619=6385=0/41) حکایت از برابری نسبی نرخ‌های پاسخ دارد.

جدول (6) نسبت نرخ پرسشنامه‌های تکمیل شده و دانشجویان ثبت نام شده

کل		دوم 86 - 87		اول 86 - 87		دوم 85 - 86		نیمسال تحصیلی
تکمیل شده	ثبت نام شده	تکمیل شده	ثبت نام شده	تکمیل شده	ثبت نام شده	تکمیل شده	ثبت نام شده	دانشجو / پرسشنامه
تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	ارزشیابی
6385	2619	8327	3346	3848	1469	5064	1801	آماره
2009	867	2592	1147	528	283	671	398	
نسبت برخط به درون - کلاسی		نسبت برخط به درون - کلاسی		نسبت برخط به درون - کلاسی		نسبت برخط به درون - کلاسی		
% 41		% 40		% 38		% 36		
درصد برخط به درون - کلاسی		درصد برخط به درون - کلاسی		درصد برخط به درون - کلاسی		درصد برخط به درون - کلاسی		
41		40		38		36		
44		44		53		59		

همانطور که جدول (6) نشان می‌دهد، نسبت نرخ‌های دانشجویان ثبت‌نام شده و پرسشنامه‌های ارزشیابی تکمیل شده، با شیئی مشابه از نیمسال اول مطالعه تا نیمسال سوم مرتباً کاهش یافته است. علی‌رغم آنکه جداول (3) و (4) و (5) نشان از افزایش نرخ پاسخ‌دهی در دو روش ارزشیابی داشت که البته مربوط به نسبت پرسشنامه‌های تکمیل شده به ثبت‌نام‌شدگان هر روش بود. اما جدول بالا در نسبت کل حاکی از برابری بین درصدهای دانشجویان ثبت شده به پرسشنامه‌های تکمیل شده دارد (40% \approx 41%) و در واقع همسانی آنها را نشان می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران، آموزش عالی وارد عرصه جدیدی شده است که کیفیت از مشخصه‌های اصلی آن محسوب می‌شود و کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی دانشگاه از اهمیت ویژه برخوردار است (شعبانی ورکی و حسین قلی‌زاده، 1385). هرچند ارزشیابی و بهبود کیفیت تدریس در آموزش عالی طی دهه‌های گذشته مورد عنایت دانشگاه‌ها بوده است و بسیاری از دانشگاه‌ها به ایجاد نظام کیفیت مبادرت ورزیده‌اند، اما به رغم این کوشش‌ها، نظام‌های ارزشیابی از نظر ساختاری به صورتی نظام‌مند طراحی نشده‌اند (مارتنز¹، 1998). از این رو در دو دهه اخیر بحث‌ها و مناظره‌های فراوانی بر سر محاسن و معایب نظام‌های ارزشیابی اعضای هیئت علمی دانشگاه صورت گرفته است.

فضای مجازی با ایجاد فرصت‌ها و امکانات بالقوه زیادی که به دستگاه‌های مختلف می‌دهد، آنان را به تفکر و تعمق در بکارگیری این فرصت‌ها و امکانات واداشته است. امکاناتی نظیر شبکه نامحدود اینترنت، صفحات وب و پست الکترونیکی که می‌توانند تغییرات گسترده‌ای را در کانون نظام ارزشیابی اعضای هیئت علمی هم صورت تکوینی و هم صورت پایانی آن ایجاد کند. از این رو، صاحب‌نظران و مدیران آموزش عالی به دلایل مختلفی مانند کاهش هزینه‌های انسانی و مالی و زمانی مایل به استفاده از فضای مجازی هستند. این تمایل فزاینده موجب انجام و هدایت پژوهش‌های زیادی شده است. در کشور ما نیز در چند سال اخیر گرایش‌های رقیقی به فناوری ارتباطات و اطلاعات - فضای مجازی - در بکارگیری آن به منظور ارزشیابی کیفیت تدریس عضو هیئت علمی در برخی دانشگاه‌ها به وجود آمده است؛

اما وجود ابهامات اساسی در این زمینه، این گرایشات با تأنی و کندی پیش می‌رود. ابهاماتی چون اجباری کردن یا نکردن تکمیل پرسشنامه‌های برخط توسط دانشجویان، کفایت نرخ پاسخ‌های ارزشیابی برخط، برقراری حفاظت و امنیت پاسخ‌دهندگان و پاسخ‌ها، موجب کندی طراحی نظام ارزشیابی جامع، پویا و نظام‌مند در فضای مجازی دانشگاه‌های کشور شده است.

پژوهش حاضر با هدف زمینه‌یابی و تحلیل نرخ‌های پاسخ ارزشیابی‌های برخط و درون - کلاسی دانشجویان از کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی دانشگاه اصفهان در سه نیمسال تحصیلی متوالی، درصدد کاستن و یا برملا ساختن برخی از این ابهامات بوده است. در راستای این هدف، نرخ پاسخ‌دهی در روش‌های ارزشیابی کیفیت تدریس استادان دانشگاه در سه نیمسال تحصیلی و هفت دانشکده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. بررسی نتایج پژوهش (جدول 3 و 4) نشان داد که نرخ پاسخ‌دهی به پرسشنامه‌های ارزشیابی درون - کلاسی به کل دانشجویان ثبت‌نام شده نمونه در نیمسال دوم 85-86، 6/34 درصد ($\frac{528}{8327}$)، در نیمسال اول 86-87، 24/12 درصد ($\frac{2009}{8327}$) و در نیمسال دوم 87 - 86، 46/21 درصد ($\frac{3848}{8327}$) درصد بوده است و نرخ پاسخ‌دهی به پرسشنامه‌های ارزشیابی برخط در زمان آغاز این شیوه ارزشیابی (نیمسال دوم 85-86) 8/45 درصد ($\frac{283}{3347}$) پرسشنامه‌ها نمونه به 43/9 درصد ($\frac{1469}{3347}$) در نیمسال سوم مورد مطالعه (نیمسال دوم 86-7) گروه نمونه افزایش یافته است و حاکی از روند روبه رشد ارزشیابی برخط کیفیت تدریس اعضای هیأت علمی از سوی دانشجویان می‌باشد. به بیان دیگر، دانشجویان برای ارزشیابی استادان تمایل و رغبت به استفاده از فناوری‌های جدید نشان داده‌اند و دلالت بر آن دارد که دانشجویان می‌توانند از شیوه‌های جدید برای ارزشیابی اعضای هیأت علمی بهره‌گیری کنند. همچنانکه پژوهش‌های ساکس¹ (2003) و کارینی (2003) و لاین² (1999) نیز بر آن تأکید داشته‌اند.

افزایش نرخ پاسخ به پرسشنامه‌های برخط از سوی دانشجویان به دلایل مختلفی رخ داده است. از جمله می‌توان به فعالیت‌های تبلیغی صورت گرفته در اماکنی از دانشگاه که محل تجمع یا رفت و آمد دانشجویان مانند سالن غذاخوری، اطلاعیه‌های

1. Sax

2. Layne

ارسالی به سایت ویژه دانشجویی و عدم اعلام نمره نهایی و عدم اجازه به انتخاب واحد ترم جدید به دانشجویانی که پرسشنامه‌های برخط را تکمیل نکرده اشاره نمود. ابهامی که به خصوص در دو مورد آخر یعنی متوقف کردن اعلام نمره یا انتخاب واحد به تکمیل پرسشنامه برخط، به وجود می‌آید، از جمله نگرانی‌های اصلی صاحب‌نظران و مدیران آموزش عالی در خصوص نظام ارزشیابی برخط است. ابهام و نگرانی فوق زمانی ایجاد می‌شود که ارزشیابی برخط به تنهایی مورد قضاوت قرار گیرد؛ به بیان دیگر در ارزشیابی درون - کلاسی نیز به نوعی این اجبار و تحمیل در تکمیل کردن پرسشنامه‌ها وجود دارد؛ در واقع، رو در رو بودن توزیع و جمع‌آوری پرسشنامه‌های درون - کلاسی خود به نوعی اجبار و تحمیل التفات دارد و ممکن است، اگر این نوع ارزشیابی به صورت رو در رو نباشد، در میزان نرخ پاسخ کاهش مؤثری دیده شود. به همین دلیل برخی پژوهشگران معتقدند که اجبار و تحمیل تکمیل پرسشنامه‌های ارزشیابی در هر دو روش دیده می‌شود. نتیجه قابل توجه دیگر که از جدول (6) بدست می‌آید، برابری نسبت نرخ پاسخ‌های پرسشنامه‌های تکمیل شده به دانشجویان ثبت‌نام شده است و از سوی دیگر کفایت نرخ پاسخ‌های دو روش ارزشیابی از جدول (5) بدست می‌آید، چرا که بسندگی نرخ پاسخ‌های برخط و درون - کلاسی را پژوهشگران به ترتیب بیشتر از 47% و 65% اعلام کرده‌اند، که پژوهش حاضر، نتیجه را در هر دو روش بالاتر نشان داد و بنابراین می‌توان به نرخ پاسخ‌ها در نظام ارزشیابی با هر دو روش اطمینان حاصل نمود. به عبارت دیگر می‌توان ارزشیابی برخط را جایگزین ارزشیابی درون - کلاسی کرد.

آنچه می‌توان در مجموع در مورد تحلیل نرخ‌های پاسخ بیان داشت این است که، با توجه به تمامی مزایا و معایبی که برای ارزشیابی‌های برخط و درون - کلاسی بیان شد، مدیران آموزش عالی می‌توانند در ارزشیابی کیفیت تدریس و صلاحیت حرفه‌ای اعضای هیئت علمی، از ارزشیابی برخط استفاده نموده و از مزایای متعدد آن از جمله کاهش در هزینه‌های انسانی، مالی و زمانی آن استفاده نمایند. به همین منظور، پیشنهادها زیر در خصوص کاربرد مؤثرتر و اطمینان بخش‌تر ارزشیابی برخط از کیفیت تدریس اعضای هیئت علمی ارائه می‌شود:

1. بکارگیری شیوه‌های چندگانه تشویقی در ارتقای نرخ پاسخ‌های برخط (مانند دادن جایزه به قید قرعه به دانشجویان و ارسال یادآوری‌های اینترنتی متوالی برای آنهایی که پاسخ نداده‌اند).

2. افزایش طول مدت پاسخ‌دهی پرسشنامه برخط، جهت بیشتر شدن شانس تکمیل پرسشنامه توسط دانشجویان.
3. ارسال یادآورهای اینترنتی برای کارمندان درگیر در نظام ارزشیابی دانشگاه به منظور پی‌گیری دقیق روند ارزشیابی برخط.
4. به منظور تداوم اطمینان از ارزشیابی برخط و نتایج آن، دو روش ارزشیابی در زمان‌های مختلف به صورت همزمان انجام و مقایسه نتایج آنها با هم مقایسه شود.

منابع

- بازرگان، عباس (1380). ارزشیابی آموزشی. تهران: سمت. چاپ اول.
- شعبانی ورکی، بختیار و حسین قلی‌زاده، رضوان (1385). بررسی کیفیت تدریس در دانشگاه. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره 39، صص: 22-1.
- گیج آن-ال (1987). مبانی علمی هنر تدریس. ترجمه محمود مهر محمدی (1374). تهران: انتشارات مدرسه.
- Ballantyne, C. (2005). *Moving student evaluation of teaching online: reporting pilot outcomes and issues with a focus on how to increase student response rate*. Paper presented at the 2005 Australasian evaluations forum: university learning and reaching: evaluating and enhancing the experience, UNSW, Sydney, 28-29 November.
- Carini, R. M., Hayek, J. C., Kuh, G. D., Kennedy, J. M., & Ouimet, J. A. (2003). *College student responses to web and paper surveys*; Research in Higher Education, 44 (1), 1-19.
- Cook, C. , F. Heath, R. L. & Thompson. (2000). *A meta-analysis of response rates in web or internet-based surveys*. Educational and psychological measurement 60, no. 6:821-836.
- Crawford, S. D., Couper, M. P. & Lamias, M. J. (2001). *Web surveys: perceptions of burden*; Social Science Computer Review, 19 (2), 146-162.
- Dommeyer, C. J., Baum, P. & Hanna. R. W. (2002). *College students' attitudes toward methods of collecting teaching evaluation: in-class versus online*. Journal of education for business 78, no. 2:11-15.
- Dommeyer, C. J., baum, P., hanna, R. W. & chapman. K. S. (2004). *Gathering faculty teaching evaluations by in-class and online surveys: their effects on response rates and evaluations*. Assessment & evaluation in higher education 29, no. 5:611-623.
- Hastie, M. & palmer. A. (1997). *The development of online evaluation instruments to compliment web-based educational resources*. Paper presented at the third Australian world wide web conference, lismore, New South Wales.
- Kronholm, E. A., Wisher, R. A., Curnow, C. K. & Poker, F. (1999). *The transformation of a distance learning enterprise to an Internet base: from advertising to evaluation*; paper presented at the Northern Arizona University NAU/Web99 Conference, Flagstaff, AZ.

- Layne, B. H. , Decristoforo, J. R. , & McGinty, D. (1999). *Electronic versus traditional student ratings of instruction*; Research in Higher Education, 40 (2) , 221-232.
- Marsh, H. W. (1983). *Multidimensional Ratings of teaching Effectiveness by student from different Academic setting and their relation to student/course/instructor characteristic*; Journal of Educational psychology, 75. 150-166.
- Marsh, Herbert. W. (1986). *Students Evaluation of university Teaching Dimensionality, Reliability, validity, potential, Biasec and utility*; Journal of Educational psychology, Vol. 79, No. 5, pp. 707-756.
- Martens, E. & Prosser. M. (1998). *What constitutes High Quality Teaching and Learning and How to Assure It*; Journal of Quality Assurance in Education, Vol. 6. p. 1.
- Mertler, C. A. (2002). *Demonstrating the potential for web- based survey methodology with a cose study*. American secondary education, 30, 49-61.
- Nair, C. S., weylend. C. & Soediro. S. (2005). *Evaluating the student experience: a leap into the future. Paper presented at the 2005 Australasian evaluations forum: university learning and teaching: evaluating and enhancing the experience*, UNSW, Sydney, 28-29 November.
- Nulty, D, D. (2008). *The adequacy of response rates to online and paper surveys: what can be done?*; Assessment 8 Evaluation in higher Education. Vol. 33. No. 3,301-314.
- Ogier, j. (2005). *The response rates for online surveys- a hit and miss affair*. Paper presented at the 2005 Australasian Evaluations Forum: University Learning and Teaching: Evaluating and Enhancing the Experience, UNSW, Sydney. 28-29 November.
- Pearson. (2006). *survey tracker plus*, available online at: <http://www.Pearsonncs.Com/surveytracker/index.htm>.
- Quinn, D. (2002). *Improving online response rates*, available online at: <http://www.unisanet.unsia.e.d.au/sei/website/online-respnrates.asp>
- Robertson, J. T. E. (2005). *Instrument for obtaining student feedback: a review of the literature*. Assessment & evaluation in higher education 30, No. 4:387-415.
- Salmon, P., Deasy, T., and B. Garrigan. (2004). *What escapes the Net? A statistical comparison of responses from paper and web surveys*. Paper presented at the 2004 Evaluation Forum: Communicating Evaluation Outcomes: Issues and Approaches, Melbourne, Australi. 24-25 November.

- Sax, I. J., Gilmartin, S. K. & Bryan, A. (2003). *Assessing response rates and nonresponse in web and paper surveys*; Research in Higher Education, vol. 44, 409-39.
- Schillewaert, N., Langerak, T. & Duhaime, C. (1998). *Non-probability sampling for www surveys: a comparison of methods*. Journal of the market research society, 40, 307- 322.
- Seal, K. C., & Przasnyski, ZH (2001). *Using the world wide web for teaching improvement*. Computers and education 36: 33-40.
- Simpson, P. M. & Sigauw (2000). Student evaluations of teaching: an exploratory study of the faculty response; Journal of Marketing Education, 22 (3), 199-213.
- Solomon, D, J. (2001). *Conducting web- based surveys. Practical assessment, research, and evaluation*, 7 (19). Available on line; [http://pare on line. Net/getun. Asp? v=7&n=1](http://pare.on line. Net/getun. Asp? v=7&n=1).